

تدوین چارچوب مفهومی تعامل شهر و آیین‌های جمعی و بررسی مصداق آن در آیین‌های

عاشورایی

مهران علی‌الحسابی^{۱*}، عصمت پای‌کن^۲

^۱ استادیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران

^۲ کارشناس ارشد طراحی شهری

(تاریخ دریافت: ۹۲/۰۳/۲۰ تاریخ پذیرش: ۹۲/۰۶/۳۰)

چکیده

آیین‌ها را می‌توان به آداب و رسومی تعبیر کرد که طی سال‌های طولانی شکل گرفته‌اند و روابط و مناسبات انسان‌ها با جامعه، محیط و تاریخ و نیز روابط میان شهروندان را در فضایی نمادین تعریف و تنظیم می‌کنند. آیین‌ها ریشه در باورها، احساسات و هویت اجتماعی مردم دارند و به همین دلیل، اغلب، برگزاری آن‌ها به شکلی خودانگیخته از سوی افراد جامعه صورت می‌پذیرد. آیین از یک سو به مثابه فعالیتی اجتماعی در ارتباط تنگاتنگ با فضا، بر آن تأثیر می‌گذارد و از آن تأثیر می‌پذیرد. از سوی دیگر به مثابه پدیده‌ای فرهنگی، قابلیت حمل روابط اجتماعی و فرهنگی را در شهر دارد. از این رو، آیین را می‌توان پدیده‌ای فضایی و به تبع آن پدیده‌ای شهری دانست. بنابراین آیین‌های جمعی همواره در تعامل با شهر، رد و اثر خود را بر کالبد و محتوای آن برجای گذاشته‌اند. مقاله حاضر در پی شناسایی نحوه ارتباط میان شهر و آیین‌های جمعی است. بدین منظور با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و در قالب مطالعه‌ای کیفی، با شناخت ماهیت آیین‌های جمعی و بررسی دیدگاه‌های موجود شهرسازی در باره موضوع، مدل مفهومی چگونگی این تعامل ارائه گردید. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که آیین‌های جمعی به عنوان کنشی اجتماعی، نمادین و تکرارپذیر، از طریق چهار معیار آزادی، تدویم، ارتباط و انطباق بر سه مؤلفه اصلی شهر، کالبد، معنا و فعالیت تأثیر می‌گذارند. در نهایت نیز به منظور تدقیق و تصدیق یافته‌های پژوهش، با استفاده از چارچوب مفهومی به دست آمده، نقش آیین‌های عاشورایی به عنوان وسیع‌ترین و تأثیرگذارترین آیین جمعی بر معنا، فعالیت و کالبد شهر ایرانی بررسی شده است.

واژگان کلیدی: آیین‌های جمعی، کالبد شهر، معنا، فعالیت، آیین‌های عاشورایی.

فهرست منابع و مراجع

- الکساندر، کریستوفر (۱۳۸۱)، *معماری و راز جاودانگی: راه بی‌زمان ساختن*، ترجمه مهرداد قیومی بیدهندی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران. ایاده، میرچا (۱۳۷۵)، *مقدس و نامقدس*، ترجمه نصرالله زنگونی، انتشارات سروش، چ اول، تهران.
- (۱۳۷۲)، *رساله‌ای در تاریخ ادیان*، مترجم جلال ستاری، انتشارات سروش، تهران.
- بحرینی، حسین (۱۳۷۷)، *فرآیند طراحی شهری*، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- بلوکباشی، علی (۱۳۸۳)، *نخلگردانی*، نمایش تمثیلی از جاودانگی حیات شهیدان، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران.
- بیتس، دانیل و فرد پلاک (۱۳۷۵)، *انسان شناسی فرهنگی*، ترجمه محسن ثلاثی، انتشارات علیم، تهران.
- بیکن، ادموند (۱۳۸۶)، *طراحی شهرها*، ترجمه فرزانه طاهری، انتشارات مرکز تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، چ دوم، تهران.
- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۹)، *سیر اندیشه‌ها در شهرسازی ۲- از کمیت تا کیفیت*، انتشارات آرمانشهر، تهران.
- (۱۳۸۹) *سیر اندیشه‌ها در شهرسازی ۳- از فضا تا مکان*، انتشارات آرمانشهر، تهران.
- خرمشاهی، بهاء‌الدین (۱۳۷۲)، *دین پژوهی*، دفتر اول، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تهران.
- دورکهایم، امیل (۱۳۸۳)، *صور بنیانی حیات دینی*، ترجمه باقر پرهام، نشر مرکز، تهران.
- رایاپورت، آموس (۱۳۶۶)، *منشأ فرهنگی مجتمع‌های زیستی*، ترجمه راضیه رضازاده، انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه علم و صنعت، تهران.
- رودنبولر، اریک. دبلیو (۱۳۸۷)، *ارتباطات آیینی: از گفتگوهای روزمره تا جشن‌های رسانه‌ای شده*، ترجمه دکتر عبدالله گیویان، دانشگاه امام صادق: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، چ اول، تهران.
- ره‌بین، آرمین و محمدعلی رحیمی (۱۳۸۳)، *ریشه‌های نمایش در آیین‌های ایران باستان*، نشر اهورا، تهران.
- ریمون، آرون (۱۳۶۳)، *مراحل اساسی اندیشه در جامعه‌شناسی*، ترجمه باقر پرهام، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، چ اول، تهران.
- زیته، کامیلو (۱۳۸۵)، *ساخت شهر براساس مبانی هنری*، ترجمه فریدون قریب، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- صالحی، اسماعیل (۱۳۸۷)، *ویژگی‌های محیطی فضاهای شهری امن*، مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی معماری و شهرسازی، تهران.
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۳)، *انسان شناسی شهری*، نشرنی، تهران.
- کوزر، لوئیس (۱۳۸۷)، *زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی*، ترجمه محسن ثلاثی، چ دوم، انتشارات علمی، تهران.
- گل، یان (۱۳۸۷)، *زندگی در فضای میان ساختمان‌ها*، ترجمه شیما شصتی، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۶)، *جامعه‌شناسی*، منوچهر صبوری، نشرنی، تهران.
- لینچ، کوین (۱۳۸۱)، *تئوری فرم شهر*، ترجمه سید حسین بحرینی، انتشارات دانشگاه تهران، چ دوم، تهران.
- (۱۳۷۴)، *سیمای شهر*، ترجمه منوچهر مزینی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- مدنی پور، علی (۱۳۷۹)، *طراحی فضای شهری*، ترجمه فرهاد مرتضایی، شرکت پردازش و برنامه، تهران.
- معصومی اشکوری، سیدحسین (۱۳۸۵)، *اصول ومبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، نشر پیام، تهران.
- موریس، جیمز (۱۳۸۵)، *تاریخ شکل شهر: تا انقلاب صنعتی*، ترجمه راضیه رضازاده، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران.
- نوربرگ شولتز، کریستیان (۱۳۸۶)، *معنا در معماری غرب*، ترجمه مهرداد قیومی بیدهندی، انتشارات فرهنگستان هنر، تهران.
- (۱۳۸۴) *مفهوم سکونت: بسوی معماری تمثیلی*، ترجمه محمود امیر یاراحمدی، نشر آگه، چ دوم، تهران.
- (۱۳۸۱)، *هستی، فضا، معماری*، ترجمه محمدحسن حافظی، انتشارات و کتابفروشی تهران، تهران.
- هال، اودارد تی (۱۳۸۷)، *بعد پنهان*، ترجمه منوچهر مزینی، انتشارات دانشگاه تهران، چ چهارم، تهران.
- یونگ، کارل (۱۳۷۲)، *روانشناسی ضمیر ناخودآگاه*، مترجم محمد علی امیری، نشر آموزش اسلامی، تهران
- حبیب و دیگران (۱۳۸۸)، «رویکردی تحلیلی به تعامل بین آیین‌های جمعی و ساختار کالبدی شهرهای ایرانی (نمونه موردی: شهر زنجان)»، *نشریه هنرهای زیبا*، ش ۳۹، ص ۱۱۷-۱۲۶.
- مشکلانی، نازنین (۱۳۹۰)، *طراحی شهری محور فرهنگی آیینی سی تیر*، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی.
- شهبازی، محمدرضا (۱۳۸۷)، «آیین و مراسم نمایش واره‌ای در بختیاری»، *فصلنامه تئاتر*، ش ۴۲ و ۴۳، صفحات ۵۵-۶۶.
- عابدی، حمید (۱۳۸۵)، «رسوم آیینی و ارزش‌های اخلاقی»، *فصلنامه حدیث زندگی*، ش ۲۹، صفحات ۲۶-۲۹.
- غراب، ناصرالدین (۱۳۸۳)، «آیین: حقیقت خاموش»، *ماهنامه شهرداری‌ها*، سال پنجم، ش ۵۹، صفحات ۱۷-۱۹.
- گیویان، عبدالله (۱۳۸۵)، «آیین، آیینی‌سازی و فرهنگ عامه پسند دینی»، *فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ش ۵، صفحات ۱۷۹-۲۱۱.
- محمدی علیرضا و مجید روستا (۱۳۸۷)، «توسعه اجتماع محور؛ سازوکاری برای ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی»، *فصلنامه هفت شهر*، ش ۲۳.
- مسعودی‌نژاد، رضا (۱۳۸۸)، «پویایی آیین عاشورا در شهرهای ایران در طی دگرگونی مدرن»، *فصلنامه پل فیروزه*، ش ۱۸، صفحات ۸۳-۹۲.
- نصرآبادی، مجید (۱۳۸۸)، «نوروز، تلاقی زمان مقدس با زمان نامقدس: مروری کوتاه بر بنیان‌نگری و ریخت‌شناسی نوروز»، *مجله اینترنتی آفتاب*.
- یاراحمدی، جهان‌شیر (۱۳۸۷)، «نمایش‌های سنتی و شاخصه‌های منحصر به فرد آن در بوشهر»، *فصلنامه تئاتر*، ش ۸-۱۸، صفحات ۸-۱۸.

- Douglas, M. (1968), **The Component of Ritual**, In *New Blackfriars*, June, pp 475-482.
- Drechsler, Wolfgang (2006), **The Contrade, The Palio, And The Ben commune: Lessons from Siena**, Tallinn University of Technology, Trames.
- Douglas, M. (1968,) **The Component of Ritual**, In *New Blackfriars*
- Durkheim, E. (1956), **Education and sociology**, Glencoll, Free Press.
- Egli , Emil (1959), **Europe from the air**, B.1.
- Goody, E. (1977), **Against “ritual” Loosely structured thoughts on a Loosely defined topic**, In .S.F.Moore & B.G.myerhoff (Eds) ,*Secular ritual*, Amsterdam, Van Gorcum.
- Gutschow, Neils (1980), **Squares of the Bhakhtapur**, in *AARP* 17.
- Halprin, Lawrence (1972),*Cities*, The MIT Press, Massachusetts.
- Jackson, Philippa and Fabrizio Nevola (2006), **Beyond the Palio: urbanism and ritual inRenaissance Siena**, Journal compilation: *The Society for Renaissance Studies*, Vol. 20 No. 2.
- Kanekar, A. Arati, K. (1992), **Celebration of place ;Processional Rituals and Urban Form**, Massachusetts Institute of Technology, Department of Architecture.
- Parkin,D. (1992), **Ritual as Spatial Direction and Bodily Division**, in Decoppet (Ed.), *Understanding Ritual*, New Fetter Lane : Routledge, pp 11-25, London.
- Parke, H.W. (1977), **Festivals of the Athenians**, Ithaca and London.
- Turner, Victor(1966), **The Ritual process :structure and anti-structure**, Cornell paperbacks, Cornell University Press, Ithaca, New York.
- Turner, Victor (1984), **The Anthropology of performance, Performing Arts Journal Publications**, New York.